

Om de vrijheid van het woord

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**23ste jaargang nummer 3
3 februari 1968**

Hoofredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

E. van der Reijden: Waarheen na de lagere school?
(pag. 3)

**Dr. O. Noordenbos: Een kritische studie over
Teilhard de Chardin** (pag. 4 en 5)

**Mr. Dr. H. J. Roethof: Concentratie: monster van
Loch Ness?** (pag. 5)

Joh. Weiland: Voortleven met een andermans hart
(pag. 6)

IN de eerste helft van januari zijn in Moskou vier jonge intellectuelen veroordeeld wegens belastering van de Sowjet-Unie. Een van hen, een meisje dat een ondergeschikte rol had gespeeld, werd tot een jaar dwangarbeid veroordeeld, maar weldra vrijgelaten omdat zij deze tijd al in voorarrest had doorgebracht. De drie mannen zagen zich gevonnist tot zeven, vijf en twee jaar opsluiting in een werkkamp. De aanklacht betrof het feit dat de hoofdbeklaagde, Galanskov, twee jaar geleden met behulp der anderen een stenografisch verslag zou hebben gemaakt van het proces tegen de schrijvers Sinjawski en Daniel. Inderdaad is zulk een verslag in het Westen verspreid. Bovendien zouden de drie jongelui contact hebben opgenomen met een anti-communistische Russische organisatie in het buitenland, opdat die aan het proces-Sinjawski-Daniel grote ruchtbaarheid zou geven. En deze organisatie zou zelfs klandestien dollars hebben overgemaakt ter vergoeding van bepaalde kosten. De beklagde Ginsburg was al eens gestraft wegens het publiceren van een illegaal literair blaadje. In elk geval hebben wij te doen met een episode in de worsteling van vrijzinnige intellectuelen tegen de totalitaire tendensen van het Sowjet-regime. Men kan aannemen dat zij oprecht zijn, als zij ontkennen zich te verzetten tegen een socialistische produktiewijze, en dat zij zelfs het economisch-politieke gezag van de communistische partij niet hebben willen aantasten, mits dit een bredere basis zou krijgen door grotere zeggenschap van het volk. Voorzover men weet ging het er vooral om, of het autoritaire regime het recht heeft, op basis van de grondwet der Sovjet-Unie, totalitaire maatstaven aan te leggen op cultureel terrein.

NATUURLIJK hebben noch de auteurs Sinjawski en Daniel, noch de nu veroordeelde jongeren Galanskov, Ginsburg en Dobrovolski de Sowjet-Unie in gevaar gebracht. Wat zij hebben gekritiseerd is het voortduren van een situatie, die herinnert aan het verleden, toen de Sowjet-Unie zich voortdurend bedreigd achtte door contra-

revolutie en oorlog. Artikel 70 van de grondwet stelt 'propaganda tegen de Sowjet-Unie' en 'betrekkingen met geheime buitenlandse diensten' strafbaar. Maar de beklagden hebben zich niet tegen het bestaan van de Sowjet-Unie gekeerd, toen zij allerlei gevallen van censuur, publikatie-verboden en onderdrukking van kritiek hebben geheld. Zij hebben terecht aldus gereedeneerd, dat ook een socialistische samenleving democratische grondslagen kan hebben. Maar dan moet men afzien van het monopolie der partij, wat ideologische kwesties aangaat, en op cultureel gebied vrijere stromingen toelaten, die door de orthodoxe dogmatici uit de stalinistische school steeds zijn bestreden. Door de hardnekkigheid van de Sowjet-bureaucratie om te weigeren, de geestelijke emancipatie der burgers haar vrije loop te laten, zijn de verlichte Russische intellectuelen ertoe overgegaan, hun in de Sowjet-Unie verboden geschriften in het buitenland te doen publiceren. Aan Pasternak kostte dit nog alleen het lidmaatschap van de schrijvers-organisatie, terwijl hem tevens werd verboden de Nobelprijs te aangaan. Dit was nog in de tijd van Chroestsjow. Nadien is het klimaat voor kunstenaars niet verbeterd. Chroestsjow zelf meende ook wel, dat de kunst in dienst moest staan van de opbouw van het communisme en van de richtlijnen der partij, maar hij trad ietwat 'rekkelijker' op.

WAT nu in het laatste proces verheugend kon worden genoemd was de steun, die de beklagden kregen van andere Russische intellectuelen. Het proces was niet openbaar, en dit vooral zette veel kwaad bloed. Professor Litvinov (kleinzoon van de eens befaamde Sowjet-minister) sprak van een 'smet op de eer van de staat' en een 'aanfluiting van het recht'. Er vonden voor het gerechtsgedrag demonstraties plaats, waarbij de generaal (buiten dienst) Grigorenko zich weerde tegen wat hij noemde 'een onwettige daad van de politieke politie'. En 31 voortaanstaande intellectuelen hebben geëist dat

(Vervolg op pag. 7)

KRITISCH ALLERLEI

Rode bisschop.

EEN katholiek persbureau heeft wereldkundig gemaakt dat de Braziliaanse bisschop Jorge Marcos de Oliveira zich krachtig verzet tegen het dictatoriale en militaire bewind dat in zijn land aan het bewind is gekomen in maart 1964. Hij ontleent aan de encycliciek 'Populorum Progressio' het beginsel, dat in bepaalde omstandigheden een omwenteling een einde te maken aan een tyranniek en sociaal reactionair regime. Desnoods door een gewelddadige revolutie, aldus de bisschop, mag een volk in opstand komen tegen hongering en onderdrukking. 'Het Braziliaanse volk is bedrogen uitgekomen,' aldus de bisschop. Voor de politieke politiek was hij niet bang. 'Als ze me komen halen, ga ik zingende mee,' zo leest men in de Volkskrant van 18 januari. Weliswaar steunt de kardinaal-primaat van Brazilië de regering. Maar de bevoegdheid onder de geestelijkheid van Zuid-Amerika - en met name onder de geestelijke adviseurs van de radicale katholieke vakbonden - is een verheugend teken.

Filmgeweld.

Er is veel rumoer ontstaan om een gangsterfilm 'Bonnie and Clyde,' waarin een portie geweld wordt vertoond dat meer dan afstotend moet zijn. Gesteld wordt dat vele mensen een dubbele persoonlijkheid hebben en zowel vredelievende huisvaders als meedogenloze moordenaars kunnen zijn. De vraag rijst, of men de bioscoopbezoekers zoveel wreedheid moet voortzetten. De Volkskrant vroeg de mening daarover van Dr. G. J. Trimbos. Hij zei: 'Ik heb daar nog al veel in gegrast, maar ik weet het gewoon niet. Het is nooit onderzocht. Geweld op film en televisie is emotionerend, dat is duidelijk, anders schreef u er ook niet over. Maar dat geldt voor zoveel zaken. Pornografie is ook emotionerend en zelfs suikergoedverhalen in Libelle, althans voor een aantal mensen. Dat geldt voor alle emotionerende dingen: een klein randje van de mensen is er extreem gevoelig voor. Om daarom maar alles weg te houden wat emotionerend is, dat vind ik een bevoogding die mij veel te ver gaat. Tenminste: zo lang niet onderzocht en niet bewezen is dat iets een gevaarlijke invloed heeft, en dat is in dit geval zo. Een normaal mens schermt zich automatisch af als iets echt gruwelijk is. Dat is de na-

tuurlijke reactie. Daarom geloof ik ook niet in het nut van oorlogsgruwel te laten zien op de televisie. Het dringt toch niet echt door.'

Amerika.

De dood van kardinaal Spellman, de conservatieve verdediger van de oorlog in Vietnam (voor hem een soort 'kruistocht') heeft in de Verenigde Staten geleid tot grotere bewegingsvrijheid van progressieve katholieke geestelijken. Maar zij zijn over de schreef gegaan en terechtgewezen door hun bisschoppen. Die hebben zich beijverd in een herderlijk schrijven de gewone geestelijken en met hen sympathiserende leken tot de orde te roepen. Met betrekking tot het priesterschap wordt er gesproken over 'tekortkomingen, buitensporigheden en het vernietigen van traditionele idealen.' Het gaat hierbij niet alleen om kerkdiensten met jazz-muziek, maar om 'een crisis in het priesterleven' en 'verontwaardigende twijfels ten aanzien van de zin van het leven.' De neerkwestie en de strijd in Vietnam bieden in elk geval aanleiding genoeg, om te gaan twijfelen aan de heiligheid van het gezag.

Sexuele moraal.

Ook op het gebied van de sexuele moraal veranderen de opvattingen zo snel, dat het vraagstuk van de abortus steeds vaker aan de orde wordt gesteld. Het doel van de voorstanders van het opheffen van belemmeringen is, dat de zwangere vrouw tenslotte zelf beslist of zij vruchtafrijving wenst of niet. In landen als Japan, Zweden, Hongarije, Joegoslavië (om er enkele te noemen) is dit de praktische situatie. In het blad Sextant (van de NVSH) kan men nu lezen dat de Deense Socialistische Volkspartij die vrijheid ook wettelijk in Denemarken wil invoeren. De partij wijst er op, dat er in dit kleine land elk jaar 15.000 tot 20.000 gevallen van illegale abortus voorkomen, voor tachtig procent gewenst door gehuwde vrouwen, die al één of meer kinderen hebben. Hun motieven zijn meestal, dat zij geen volledig vertrouwen hebben in hun huwelijk; te vermoed zijn na een recente zwangerschap; psychisch of fysiek niet in staat zijn tot nog zwaardere inspanningen; zich niet bekwaam genoeg achten om kinderen goed op te voeden. De bedoelde partij wil zulke motieven doen wettigen, naast andere

redenen: levensgevaar voor de moeder, het ongedaan maken van de gevolgen van een verkrachting, vrees voor een erfelijk belast nageslacht en dergelijke gronden voor abortus.

Geleen I.

Dichter bij huis: in Geleen (Zuid-Limburg) moeten 'bacillendragers' worden geweerd uit openbare gelegenheden. In eerste aanleg sprak het desbetreffende ontwerp der verordening over 'personen, die lijden aan besmettelijke ziekten als tuberculose en geslachtsziekten,' of 'die een hoofd hebben dat in verregaande staat verkeert van onreinheid.' Hun zou toegang tot school, café, bioscoop of kerk worden ontzegd. Deskundigen hebben er op gewezen, dat artsen reeds verplicht zijn, van besmettelijke ziekten aangifte te doen. Het gemeentebestuur wil echter veel verder gaan en een aantal personen uit het openbare leven weren. Maar hoe die personen te kennen? Hoe te weten of zij gevaar opleveren? 'Wat wij willen is te kunnen optreden in excessieve gevallen. Wij zullen voorzichtig te werk gaan en de opsporing zal beperkt blijven tot de schriftelijk vastliggende gevallen. Ook kan men ervan verzekerd zijn dat de opsporingsbevoegdheid niet in handen van herbergiers of pastoors zal worden gelegd,' aldus de burgemeester.

Geleen II.

Intussen is het een griezelige gedachte, dat zulk een 'opsporing' van ongewenste bezoekers zal plaats vinden en dat de politie er op zal toezien, dat zij zich niet naar samenkomsten begeven. De uiteindelijke tekst (aanvaard met 16 tegen 8 stemmen) spreekt over minder gevallen (de hoofdonder-

heid is er uit gelaten) maar omvat een des te groter gebied. Het gaat nu om personen 'die lijdende zijn aan tuberculose of een andere ziekte.' En welke ziekten dat zijn moet worden vastgesteld door B. en W., in overleg met de raadscommissie, belast met de zaken betreffende de volksgezondheid. Weliswaar moet de directeur van de gezondheidsdienst bevestigen, dat een bepaalde persoon 'gevaar voor anderen oplevert.' Maar welke rol speelt dan de huisarts of de specialist? De NRC spreekt van een 'hachelijke materie' en vraagt zich af, of de verordening niet door Gedeputeerde Staten zal worden geannuleerd. Men beweegt zich hier op een grensterrein tussen volksbelang en persoonlijke vrijheid, en die vrijheid zou stellig op willekeurige wijze aan banden kunnen worden gelegd.

Brabant.

Tenslotte een lichte noot. De katholieke Bond zonder Naam heeft in december pakketten verzameld voor gevangenen. Een schoolmeisje, dat daaraan mee deed, schreef bij het geschenk: 'Beste meneer, hier is een briefje van Mariëtte. Ik ben twaalf jaar, ik zit in de zesde klas. Bij zuster Leo, het is een kreng hoor, maar ja, niets aan te doen... Ik hoop dat u rookt en chocolade lust.' Dat briefje kwam in het dagblad De Stem en daarin las zuster Leo het. Zij en haar collega's waren boos. Maar de voorzitter van de katholieke schoolvereniging trad op als een ware Salomo. Hij zei: 'De zuster is prima en het kind is prima. Ieder kind zegt wel eens zoiets over haar onderwijzeres en het zou dwaas zijn om zo'n kind daar straf voor te geven. De zusters hebben het alleen even moeten verwerken.'

Archeoloog

Hij is niet gelukkig nu langzaam na jaren voorbereiding zijn handen de bedolven stad bevrijden.

Kranten en vakbladen zullen over zijn vondsten juichen - maar hij is niet gelukkig.

Oude vormen van wanhoop, de resten van het leven dat hij aarzelend blootlegt, vullen zijn hart.

1200 jaar voor Christus sterft hij dan bij de verwoesting van Mycene.

Riekus Waskowsky

(Uit 'Tant pis pour le clown', Bezige Bij, Amsterdam).

Waarheen na de lagere school?

DIT is het eerste van een serie artikelen over het onderwerp 'Waarheen na de lagere school?' Deze werd geschreven door mevrouw E. van der Reijden, van beroep school- en beroepskeuze-adviseuse. Het gaat in deze reeks over wat er zoal te pas komt bij het kiezen van een school voor voortgezet onderwijs. Daar de schoolbenamingen die door de mammoetwet zijn geïntroduceerd voor velen nog een vaag beeld oproepen, zijn in deze artikelen de oude, bekende namen aangehouden. In een enkel geval zijn de nieuwe termen tussen haakjes toegevoegd.

ELK jaar levert het lager onderwijs duizenden kinderen af, die uitzwermen over de verschillende scholen voor voortgezet onderwijs. De zesdeklassers hebben zelf meestal niet veel in de melk te brokkelen als over hun schoolkeuze wordt beslist. Zij missen hiertoe veelal de rijpheid en het inzicht. Dat er een gewichtige beslissing voor de deur staat, is echter niet onopgemerkt aan hen voorbijgegaan. Sommigen in de klas krijgen meer en moeilijker werk dan anderen, vrije tijd gaat verloren als vader een poging onderneemt Jan die onbegrijpelijke procentommen uit te leggen, in bijlessen wordt getracht Mientje het ontleden bij te brengen, beloningen worden in het vooruitzicht gesteld voor goede cijfers. Alles wijst erop dat het er nu op aan komt!

Met dergelijke laatste redmiddelen zijn ouders nogal eens bezig hun kind omhoog te duwen tot het niveau van hun eigen aspiraties. De keuze van het onderwijs dat zoon of dochter na de lagere school zal gaan volgen, wordt dan vooral bepaald door het ideaal dat de ouders voor ogen staat. De verwachtingen zijn thuis vaak hoog gespannen, te hoog. Uit een onderzoek¹⁾, waarin de schoolwens van de ouders vergeleken werd met het advies dat op grond van een psychologisch onderzoek voor hun kind werd uitgebracht, bleek, dat 32% van de ouders een te 'moeilijke' school voor hun kind in gedachten hadden. Op de achtergronden van dergelijke ambitieuze wensen komen wij later terug. Veel tijdverlies en vooral teleurstelling kan worden voorkomen als wij bij het bepalen van de schoolkeuze uitgaan van de persoonlijkheid en de capaciteiten van het kind en niet van het ideaalbeeld van de ouders.

Voorbeeld uit de praktijk

NU hoort men van ouders nogal eens de volgende redenering. Wij kunnen Kees toch een h.b.s. laten proberen. Als het niet gaat, kan hij altijd naar de ulo. Er is dan immers niets verloren.

De werkelijkheid is vaak anders, zoals door een voorbeeld uit de praktijk wordt geïllustreerd. Het gaat om een jongen die wij Peter zullen noemen. Peter wordt in de zesde klas lagere school getest. Het advies luidt U.L.O., daarna mogelijk U.T.S. Peters ouders willen echter dat hun zoon naar de h.b.s. gaat en zo gebeurt. In het eerste jaar wordt al duidelijk, dat dit te hoog is gegrepen. Bijlessen, beloften en dreigementen kunnen niet verhinderen dat Peter blijft zitten. Zijn ouders gaan voorbij aan het feit, dat hun zoon onvoldoende capaciteiten heeft om middelbaar onderwijs te volgen. Onder het motto 'waar een wil is, is een weg', moet Peter de eerste klas overdoen. Als Peter

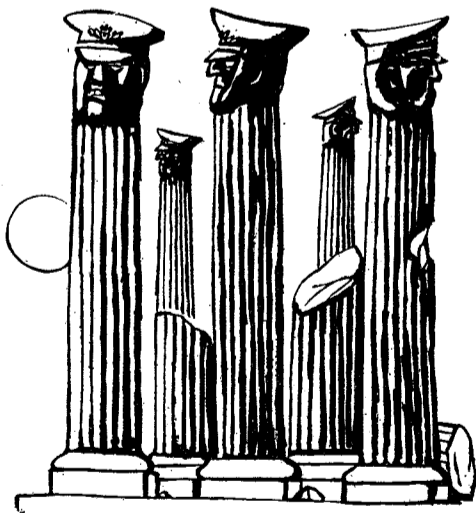
weer blijft zitten, wordt teneinde raad besloten hem nu maar naar de ulo te sturen. Voor Peter gaat het leren tengevolge van zijn h.b.s.-ervaring echter niet meer gepaard met prettige associaties. Hij heeft een ontmoedigende en vernederende tijd achter de rug, twijfelt aan zichzelf en slaagt er nu ook op de ulo niet meer in bevredigende prestaties te leveren. Een laatste poging wordt dan op de l.t.s. ondernomen, maar daar is Peter inmiddels het koekoeksjong van de klas geworden (hij is nu 15 jaar) en hij voelt zich verplicht te laten zien dat hij een grote vent is door de aanvoerder te zijn op het gebied van katekwaad. Uiteindelijk staat hij in het leven zonder een enkel diploma.

Onze Peter is helaas een voorbeeld uit vele. Dat wil niet zeggen dat elke foute schoolkeuze een drama-in-de-dop is. Het is echter wel een bedenkelijke zaak als men uit de statistieken leest, dat ca. 50% van de kinderen de eindstreep niet halen van het onderwijs dat zij na de lagere school zijn gaan volgen. Dit percentage geldt niet alleen voor het middelbaar onderwijs, maar ook voor het U.L.O. en het nijverheidsonderwijs. Tussen haakjes: dit kost de gemeenschap jaarlijks f 400 miljoen!

Het is dus bepaald geen luxe om van te voren grondig te overwegen voor welke vorm van voortgezet onderwijs een kind geschikt is. Wij zullen in volgende artikelen zien in hoeverre dit mogelijk is.

E. v. d. R.

¹⁾ 'Verificatie in 1957 van de resultaten van een schoolonderzoek in 1955' - publikatie van het Rijksarbidsbureau.

Jerzif Flisak: Griekenland Nu

'ZEG, Rien, wat heb je nou gekocht!' hoorde ik mijn vader eens tegen mijn moeder zeggen. 'Is zeker veertig jaar geleden, ik was nog erg klein, maar ik weet het nog goed. 'Nou,' zei mijn moeder, 'gewoon, een woordenboek. Een Nederlands woordenboek, dat moesten we toch hebben? Ik heb er nog 98 cent voor moeten neerleggen in de Oude Manhuispoort.' 'Ja,' zei mijn vader weer, 'maar heb je niet gezien, dat het er eentje uit 1896 is? Daar staat helemaal geen uitleg achter de woorden. Nu weet je nog niet, wat het betekent.'

Aan deze kleine dialoog moet ik vaak denken, als van tijd tot tijd 'de gewone man' in het H.V. weer eens ten tonele gevoerd wordt. Die gewone man is er altijd wel en hij is er van de oprichting van het H.V. ook steeds geweest, maar zo nu en dan rijst zo hier en daar de ongerustheid, dat het voor die gewone man eigenlijk veel te ingewikkeld is, het Humanisme. Die gewone man kan het allemaal niet bijbenen, vindt men, en eigenlijk moest voor die gewone man het Humanisme voortdurend op de hurken, geen enkel vreemd woord erin, een soort Humanistische Bostellalief zijn voor elkaar en de rest is te moeilijk. Dan denk ik aan mijn moeder destijds, met haar woordenboek uit 1896 en ik heb het eens aan een bejaarde vriend van ons gevraagd. Deze man was in z'n glorietijd vrijdenker in hart en nieren en hij leeft op, als hij van vroeger vertellen kan. Tegenwoordig is 't een dootie boel, maar vroeger, iedere zondagmorgen naar De Dageraad, naar lezingen. 'Begreep u dat nu allemaal?' vroeg ik, want net als zovelen in die tijd had hij nauwelijks de lagere school doorlopen. 'Ja,' zei hij, 'we begrepen het heel goed zelfs, want je moet niet vergeten, wij hadden onszelf ontwikkeld. Wij lazen alles, wat los en vast was, boeken, brochures, alles en met de vinger erbij, hoor, en met een woordenboek en niet één keer, nee, twee, drie keer, net zolang tot we het helemaal doorhadden. Want we hadden er belangstelling voor, we wilden het weten!'

Als de gewone man ergens belangstelling voor heeft en het wil doorgronden, dan staat hij nergens voor. Dat heeft trouwens het Socialisme en de Vrije Gedachte en het hedendaagse Humanisme toch wel bewezen, dacht ik, en over deze man hoeft niemand zich zorgen te maken. 't Is alleen een gering percentage, want de 'grote massa' bereiken we niet. Niet met radiolezingen, niet met artikeltjes. Die kunnen in het gunstigste geval een beetje aangeraakt worden in een persoonlijk gesprek. Ik heb daar de heer v. d. Hulle eens heel boeiend over horen vertellen, over zijn belevenissen in de arbeiderskampen. De Humanistische raadsliden in die kampen lukte het wel, om die arbeiders, na veel vijven en zessen, aan 't denken te zetten en ze te laten praten, maar als je hoort, wat een moeite dat kostte, om alleen al tot ze door te dringen, dan blijkt het eenvoudige een kwestie van persoonlijkheid te zijn, want ieder ander zou met dezelfde boodschap en dezelfde woorden, bot gevangen hebben. Deze gewone mannen, die nooit gewend zijn geweest om over welke problemen dan ook, buiten hun dagelijkse besommeringen, na te denken, die knappen onmiddellijk af bij 't eerste het beste woord, dat ze niet direct thuis kunnen brengen. Ik heb op deze plaats nooit onder stoelen of banken gestoken, dat het mijzelf ook meer dan eens overkomt, dat ik na vijf minuten Humanisme, al volledig de mist inga. De ene spreker is wel eens gemakkelijker te volgen dan de ander. Maar de problemen van de gewone vrouw schijnen nog nooit iemand verontrust te hebben. Misschien komt dat nog. Daar wacht ik dan maar op.

Een kritische studie over

Teilhard de Chardin

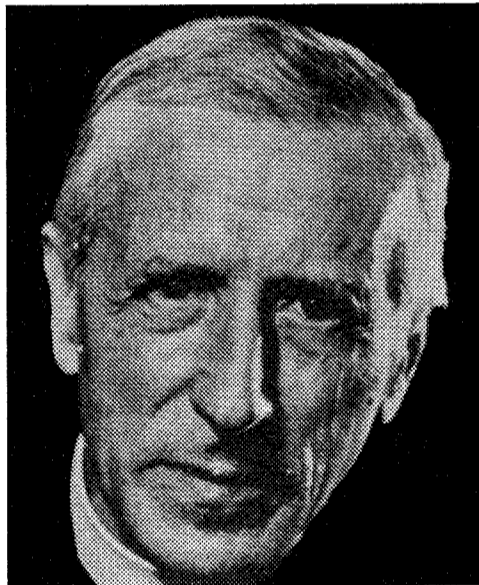
HET boek van Bernard Charbonneau, Teilhard de Chardin, profeet van een totalitair tijdperk, (Uitgave: Kruseman, den Haag) is ontstaan uit verontrusting over de grote bewondering, eerbied en zelfs verering die de persoon en de boeken van Teilhard de Chardin ten deel zijn gevallen. De schrijver spreekt van de 'mythe Teilhard de Chardin'. Deze figuur is in korte tijd in de mode gekomen – die misschien in het snelle tempo waarin we leven al weer haar hoogtepunt voorbij is – maar een feit is het dat zich om zijn naam een legende heeft gevormd die maar ten dele berust op algemene bekendheid met zijn geschriften. Zijn bekendste boek, dat in het Nederlands is verschenen onder de titel *'Het verschijnsel mens'* zal niet door zo velen tot het einde toe gelezen en begrepen zijn.

Maar het feit dat een priester, jezuïet, die bij zijn leven door Rome werd gewantrouwd, wiens geschriften pas na zijn dood door een stichting, gevormd uit vrienden, die kennis droegen van zijn in manuscript circulerende werken zijn gepubliceerd; een geleerde en geestdriftige verkondiger was van een evolutiebegrip dat door zijn kerk niet aanvaard kon worden; dat feit heeft natuurlijk sensatie verwekt. Officieel was de kerkleer nog niet over de leer van het ontstaan van het menselijk geslacht uit één geschapen ouderpaar heen gekomen. En nu kwam deze priester met een visie op en meteen een verheerlijking van een kosmische evolutie die het verleden en de toekomst van de wereld omvatte en daarin de mens een uitzonderlijk voorname plaats en functie toekende. Met één slag had Teilhard in de ogen van de intellectuele katholieken een voor de kerk schadelijke en schandelijke achterstand ingehaald.

Het spreekt vanzelf dat er ook kritiek is verschenen op Teilhard's visie. Wetenschapsmensen stieten zich aan het te veel aan speculatie dat wetenschappelijk onverifieerbaar was, en van christelijke zijde werd het begrip van een goddelijke totaliteit, waarin voor de mens en zijn vrijheid geen plaats meer was en het kwaad als een onbestaanbaarheid werd voorgesteld, verworpen. De kritiek van Charbonneau verschilt in zover van de bedenkingen en tegenwerpingen van verschillende voorafgaande critici, dat bij hem een zekere mate van waardering of zelfs bewondering die deze critici toch aan de geschriften van Teilhard voorzover zij niet zuiver wetenschappelijk waren – hij was een erkend geleerde paleontoloog – niet konden onthouden, vrijwel ontbreekt. Hij acht in Teilhard's geschriften één doorlopende tendens aanwezig, die in de ondertitel van zijn boek duidelijk tot uiting komt: zijn totalitarisme dat zowel in zijn godsdienstig monisme als in zijn mens- en maatschappijbeschouwing in het oog valt. Charbonneau wil bovendien aantonen dat deze tendens reeds in zijn oudste geschriften te onderkennen is, in zijn optekeningen ¹⁾ gedurende de eerste wereldoorlog, aan welke tendens het milieu waaruit hij ontsproten is ook zijn aandeel heeft. Charbonneau vindt het daarom zeer bedenkelijk dat het teilhardisme als een nieuw evangelie in

vele kringen is begroet. Nu is het wel waar dat Teilhard's visie iets verrassends en bekorends heeft. Zij wordt uiteengezet in een geestdriftige, hooggestemde, met eigen woordvondsten verrijkte taal. Het is gemakkelijk te begrijpen dat, als een man van wetenschap, priester bovendien, een evolutiebegrip uiteenzet dat hij als een bij uitstek christelijke visie aankondigt, en als van niet-christelijke zijde ook biologen en historici hun sympathie met deze visie betuigen zijn boodschap als een openbaring moet worden ontvangen. Het is dan een waagstuk om tegenover een dergelijke massieve aanhang van christelijk standpunt de leer van Teilhard als een gevaarlijke leer te signaleren en op de dubbelzinnigheid ervan de nadruk te leggen.

De schrijver ziet in deze leer een soort terugkeer tot een primitieve godsdienstigheid die het

moderne heidendom rechtvaardigt en in de aanbidding van het materiële slechts een nieuwe manifestatie van de verering der natuurkrachten, waarbij de reële mens wordt uitgeschakeld ten gunste van het verschijnsel mens. Voor deze schrijver ligt de essentie van het christendom in de overheersende betekenis van de mens en de menswording, niet in het feit dat deze zich in een kosmisch proces voltrekt, maar als een werk en een zaak van de mens zelf.

Charbonneau noemt Teilhard 'de theoloog van de totaliteit die een roman van de vrijheid komt inwijden'. Teilhard leeft in de wereld van het absolute: 'Zelden zal men een werk vinden waarvan de ervaring, het bestaande, de verwijzing naar concrete feiten of personen zodanig zijn uitgesloten' – aldus Charbonneau over Teilhard's bekendste boek. De schrijver kan dan ook niets progressiefs in Teilhard ontdekken. Die zgn progressiviteit mag dan stoutmoedig lijken in de ogen van jonge geestelijken wier horizon nauwelijks verder reikt dan de muur van hun seminarie, ze is – aldus Charbonneau – een gemeenplaats voor leken die weten dat de wereld al anderhalve eeuw beheerst wordt door de mythe van de voor-

uitgang. Hij deinst er niet voor terug om de vraag te stellen: 'Is pater Teilhard een christen?' Zijn antwoord is dat Teilhard er wel het etiket en de kledij van draagt en dat hij te meer aan dit etiket hecht omdat het de lading niet meer dekt. Hij heeft de wereld en de mens niet lief, maar alleen als een weerspiegeling van God heeft hij de mens en de wereld lief en daarmee, voegt Charbonneau toe: 'verraadt hij beide'.

De kern van Teilhard's leer ziet Charbonneau in 'de ontkenning van de mens'. 'Bij pater Teilhard vervangt de vergoddelijking van de wetenschap de wetenschappelijke geest, de verering van de menselijke massa devalueert de democratie die gegrondvest is op de gelijkheid der individuen, zoals de vergoddelijking van de mens... uitloopt op het feit dat men de mensen vergeet'. 'De wetenschap is wel christelijk, maar naar de mate waarin zij atheïstisch blijft en niet beantwoordt aan de religieuze behoefte'. Omdat Teilhard de persoonlijkheid opoffert aan het universeel goddelijke, maar ook beseft dat het persoonlijke niet gemist kan worden, construeert hij a.h.w. een goddelijke persoon als bekroning van het wereldproces in zekere zin als garantie voor een happy ending.

De eerste uitingen van wat later tot een systeem zou uitgroeien, vindt Charbonneau in de zgn *Carnets*, Teilhard's ervaringen van de eerste wereldoorlog, die hij meedeelt in brieven aan zijn nicht Marguerite, onthullende brieven van een jonge priester van 33 jaar. Geen woord over de waanzin van en verzet tegen de oorlog; de 'poilu' van die jaren is in zijn ogen geen slachtoffer, maar een voortreffelijk wezen, 'veredeld door de verrukking van de aanval'. Onaandoenlijk en onbewogen schrijft hij over de verschrikkelijke slachtingen voor Verdun als 'een opwindend schouwspel' en over de aangebrachte chaos als 'schilderachtig'. De oorlog past in de goddelijke orde, ze stelt Teilhard niet voor een probleem. De priester wenst er zich herhaaldelijk geluk mee, omdat de oorlog hem in staat stelt en de gelegenheid verschaft zijn ambt uit te oefenen. Het front heeft voor hem iets heiligs, het is een maximale intensifiëring van de goddelijke evolutie. Bovendien wordt de knaap er man door. Teilhard schrijft aldus: 'Ik heb in mijn gehele leven de smartelijke indruk gehad een knaap te zijn, een puber, en dat de leeftijd van maximale vitaliteit voorbijging, zonder me die manlijke rijpheid te brengen waarvan het gemis zo voelbaar is... En daar komt de oorlog en brengt mij dit alles'.

Teilhard's denkwijze neigt naar sympathie met totalitaire regiems. Zijn verschil met Marx ziet de schrijver in het feit dat Marx de gegeven werkelijkheid wilde vervormen, terwijl pater Teilhard er tevreden mee was haar te rechtvaardigen. Ook hierin dat 'Marx' verering van wetenschap en geschiedenis een instinctieve religie kwam versterken van de vrijheid en het recht'. Teilhard's rechtvaardiging van de bestaande maatschappelijke werkelijkheid deed hem meer naar het communisme overhellen. Hiertoe droegen ook bij zijn smaak en opvattingen van een 'aristocraat van de rechterzijde', zijn milieu van katholieke landjonkers, zijn opvoeding in de Compagnie van Jezus, zijn gedisciplineerd priesterschap.

Volgens de inleiding van de vertaler dr. A. L. Constandse, staat de schrijver van dit boek op een christelijk standpunt, maar dit gaat uit van de

(Vervolg op pag. 5)

Concentratie:

Monster van Loch Ness?

IN 1950 werden er in ons land 115 dagbladen uitgegeven door 60 bedrijven. Begin 1966 waren het er nog 95, uitgegeven door 47 ondernemingen. En sedertdien is er alweer het een en ander gebeurd, wat tot verdere inkrimping van het aantal, een krant uitgevende, ondernemingen heeft geleid. Moeten we ons over dit verschijnsel ongerust maken? Er zijn de laatste maanden zoveel argumenten voor en tegen fusies en concentraties in de dagbladwereld op tafel gelegd, dat het nauwelijks mogelijk lijkt er nog nieuwe aan toe te voegen.

Mag ik er enkele opsommen?

Fusies en concentraties, zo zeggen sommigen, zullen er toe bijdragen de kwaliteit van het produkt krant belangrijk te verbeteren. Alleen door concentratie van kapitaal zal het mogelijk zijn de geldverslindende technische ontwikkeling, die zich op dit gebied voltrekt, bij te blijven. Voor de journalisten zullen de fusies op de duur gunstig uitwerken, omdat de kranten financieel-economisch sterker worden wat een goede waarborg is voor de sociale positie van de werknemer. De kranten kunnen de concurrentie met andere communicatiemiddelen alleen volhouden als zij de handen ineenslaan.

Men hoort echter ook andere geluiden, zoals deze: De verscheidenheid van informatie komt door de toenemende concentraties ernstig in verdrukking doordat de veel gehoorde stelling, als zou de redactionele onafhankelijkheid onaangetaast blijven, op de duur een illusie zal blijken. Reeds nu is duidelijk, dat de fusies tot tal van ontslagen in de kring van journalisten aanleiding geven. Het effect van de financieel-economische concentratie zal ook geestelijk ongewenste machtsconcentraties in de hand werken. Een krant is niet zomaar een commercieel produkt, waarvoor men de grootste markt zoekt, maar in de eerste plaats een ideëel artikel.

Teilhard de Chardin

(Vervolg van pag. 4)

Evangelien, omdat in deze de geestelijke vrijheid en de menswording Gods op de voorgrond staan. Het beeld dat hij van de pater geeft, is een bijdrage tot de kennis van deze in veel opzichten belangrijke persoon, die hem in een minder bekende belichting plaatst maar die niet gemist kan worden. In een eventuele herdruk moet een storende fout hersteld worden, niet zozeer in de titel van een boek van Mauriac, dat niet 'Françoise Desqueyroux', maar 'Thérèse Desqueyroux' heet, als wel in de voornaam van Huxley, die niet 'John', maar 'Julian' is.

O. NOORDENBOS

¹⁾ In Nederlandse vertaling in de reeks *Bibliotheek Teilhard de Chardin*, onder de titel *Het Voorspel 1914/1916 en Het Voorspel 1917/1919*.

UIT humanistisch oogpunt interesseren ons ongetwijfeld de laatstgenoemde argumenten het meest. De betekenis van de moderne communicatiemiddelen is enorm groot geworden, ook al is nog niet in elk opzicht duidelijk, wat daarvan de consequenties zijn voor de gemeenschap. Voor het eerst in de menselijke geschiedenis in ieder geval, heeft het nieuws een wereldomspannend karakter gekregen niet alleen, maar wordt het à la minute opgediend. Het draagt dientengevolge meer dan ooit direct tot die ontwikkeling zelf bij, want hoe heter van de naald men iets voorgeschoteld krijgt, des te meer kans op extra verwickelingen. Bovendien komt er dagelijks een zo overstelpende hoeveelheid informatie ter beschikking, die in zo snel tempo dient te worden verwerkt, dat dit alleen al nog niet tot verbetering van de communicatie (d.w.z. het tweerichtingverkeer tussen nieuwsgever en nieuwsontvanger) behoeft bij te dragen. Het gevaar, dat de consument er alleen maar geestelijk sterker door in verwarring wordt gebracht, is geenszins denkbeeldig. Steeds hoger eisen van selectie, verwerking en commentariëring zullen daarom in dit opzicht aan de journalist worden gesteld.

ONDER die omstandigheden is het bedenkelijk te achten, dat een belangrijke serie communicatiemiddelen in voortschrijdende mate speelbal lijkt te worden van een commercieel winststreven. In een chaotische wereld immers moet dringend aandacht worden gevraagd voor de menselijke aspecten van onze maatschappij, ten einde die beter tot hun recht te doen komen. Dat was vroeger evenzeer van belang, maar het kwam pas in een klemmend perspectief te staan, sinds de mens over alle technische en wetenschappelijke mogelijkheden ging beschikken om zijn eigen wereld volstrekt onleefbaar en onbewoonbaar te maken.

Helaas biedt de westerse samenleving helemaal niet het beeld van een zich in de richting van meer menselijkheid en harmonie ontwikkelende grootheid. Integendeel, het verschijnsel van de verheugend gestegen welvaart heeft niet kunnen beletten, dat het zo gewenste evenwicht tussen kwantiteit en kwaliteit voortdurend verder ten ongunste van de laatste verschoven dreigt te worden. De twee ernstige ziekteverschijnselen van technocratisering en commercialisering krijgen vrijwel onbelemmerd gelegenheid steeds verder om zich heen te grijpen.

MEN mag zich dan ook afvragen, of de westerse mens zich niet langzamerhand zekere grenzen moet gaan stellen aan zijn onbekom-

merd streven naar steeds verfijnder technische perfectionering en steeds massalere produktiviteit. Het afgezaagde tegenargument, 'dat de vooruitgang toch niet tegen te houden is', klinkt in dit verband nauwelijks overtuigend. Want wat is vooruitgang eigenlijk? Het dwingend op de voorgrond stellen van de vooruitgangseis kan òók betekenen, dat men bereid is zich in de afgrond te werpen, omdat men het ravijn aan zijn voeten niet heeft wens te zien.

Is het bijvoorbeeld nog vooruitgang te achten, als de hele jaarlijkse begroting van een Afrikaans land als Mauretanië in minder dan één enkele dag door Amerikanen of Russen wordt opgesoepeld om een uur eerder naar de maan te kunnen gaan? Zou men het in steeds sneller tempo fabriceren van steeds doeltreffender napalm en ander oorlogstuig nog vooruitgang mogen noemen? Betekent het in toenemende mate uit de markt prijzen van tropische grondstoffen, dank zij een voortdurend fellere jacht naar vervangende synthetische produkten, een dienst aan de ontwikkelingslanden? En verdient het op de markt brengen van een technisch volmaakt krantenprodukt werkelijk nog aanbeveling, wanneer dit ten koste moet gaan van zijn geestelijke achtergronden?

DE journalist bekleedt één van de verantwoordelijkste functies in de moderne samenleving. Hoge eisen van niet slechts bekwaamheid, maar vooral ook van karakter mogen, ja moeten, aan hem worden gesteld. Of een ambtenaar zijn broodwinning heeft bij de ene of de andere dienst maakt voor de buitenwereld niet zo'n geweldig verschil, noch of iemand het wil zoeken bij een belangrijke gloeilampenfabriek in het Zuiden des lands in plaats van bij een wereldomvattend olieconcern.

Maar kan het ons echt onverschillig laten of een journalist straks met evenveel plezier zijn artikelen schrijft in de *Radicale Ochtendpost* als morgen in het *Conservatieve Avondblad*? Dreigt hier niet het gevaar van een vorm van karakterbederf, dat ongetwijfeld mede in belangrijke mate door het concentratiestreven zal worden bevorderd? Moeten wij dan niet oppassen – ook op dit gebied – de 'vooruitgang' steeds meer als een autonoom ontwikkelingsproces te zien, waarbij steeds minder duidelijk wordt wie dupe is van wie? Beheersen wij nog de techniek of beheerst de techniek ons?

Vroeger was het God, die de mens zijn paden voorschreef. Zal een moderne versie van God het Monster van Loch Ness zijn in de vorm van de krantenmagnaat, die dagbladen opkoopt alsof het grauwe erwten betreft? Maar God is dood. Twee nieuwe heiligen staan klaar om, in naam van de Vooruitgang, over ons te waken. Zij heten Efficiency en Competition en zijn van plan te regeren onder het volgende motto: 'Want Zalig zijn de produkten van de geest als zij in dienst staan van het ongebreideld Winststreven'.

Rth.

Voortleven met een andermans hart

De overplantingen van harten in Zuid-Afrika en Noord-Amerika hebben zeer verschillende reacties uitgelokt. Er was aanvankelijk vooral sprake van verbazing over het nieuwe technische wonder: na delen van het oog, nieren en andere organen was nu een zo vitaal instrument als het hart van een dode op een levende overgebracht. Dat het hart van een gekleurde aan een blanke van Zuid-Afrika was geschonken werd als de beste weerlegging beschouwd van rassen-discriminatie. Maar toen rezen ook de bedenkingen: is het hart inderdaad alleen een 'neutrale' pomp, zonder invloed op de persoonlijkheid? Maar vooral: is het redelijk en menselijk iemand 'te beroven van zijn eigen dood', zijn voortleven kunstmatig te verlengen als ware hij een proefdier? Hierover enige beschouwingen.

WEINIG woorden zijn zo geladen en staan zo hoog in gevoelswaarde als het woord hart. Zelfs in de literatuur van deze eeuw zouden weinig ongeschonden bladzijden overblijven als men overal dat woord zou schrappen. De regel van Albert Verwey 'Een woord van 't hart gaat al 't verstand te boven' is klare taal, al ligt de woordenvoorraad dan onder de schedel. Het hart als de zetel van het karakter is altijd aangemerkt als het meest eigene in de mens, het verstand achter 't voorhoofd kon groter of kleiner zijn, maar maakte nooit in die mate de individualiteit van de mens uit. Het is een opvatting die tot het verleden behoort. Het geheel van de mens, zijn geest en zijn lichaam, zijn denken en fysisch leven maken zijn persoonlijkheid uit en zijn niet zonder schade aan die persoonlijkheid van elkaar te vervreemden.

Al ligt dan de centrale in de schedel, het bewustzijn is over en door alle organen verspreid. Men denkt, hoopt, verwacht, heeft heimwee, verheugt zich of is bedrukt met zijn hele lichaam. Zorgen ontstellen de maag en een slechte maag maakt de geest onverdraagzaam, schrik slaat in de benen, schaamte drijft het bloed naar de huid. Alle werkzaamheden van de geest (zijn het de hersenen? zijn het de hersenen alleen?) vinden emotioneel hun antwoord in één of andere lichamelijke gesteldheid.

In de genitaliën is meer herinnering dan waarvan de hersenen weet hebben. Alle geestelijke en lichamelijke eigenschappen van de man en de vrouw zoeken zich, ieder voor zijn bijdrage, te bestendigen in de kleinste concentratie van ovum en spermatozoë, die tezamen een nieuwe mens vormen, zo eigen aan zijn verwekkers, dat hij niet alleen hun eigenschappen, maar ook wie-weet-hoevele van een voorgelacht, die bij vader en moeder latent bleven, in zich draagt, opnieuw latent of manifest. Zo bijv. in Boutens vers: 'Annamarie, die grootmoeders ogen mee ter wereld bracht.' Zo de Habsburgse kin, die zich door de eeuwen handhaafde. Zo de muzikaliteit van hele families. Zelf mocht ik eens een aantal portretschetsen maken van een zuigeling van drie tot acht dagen. In snelle opeenvolging kwamen zich in het babygezichtje verscheidene familieleden melden. Bij een opvallende karaktertrek of aanleg van een kind bijv. leugenachtigheid of ritmegevoel vraagt men zo licht: 'Van wie heeft hij dat?' In zichzelf, en in de erfelijkheid ver over zichzelf heen, is de mens een wezenlijk geheel van geest en lichaam, alles op elkaar aangewezen en elkaar verwant. In falende beeldspraak: een schalm in zichzelf en deel van een keten.

ZIJN eigen hart af te geven en voort te leven met dat van een ander is een realiteit geworden. Verwondering, bewondering, verbijstering en innerlijk verzet zijn de klein-menselijke antwoorden daarop. Verzet tegen zulk een ingreep! Bij de ouder wordende mens afzonderlijk (en wordt ook niet de jonge mens met elke nieuwsuitzending ouder?) kan de vraag niet uitblijven: Mag de mens dat doen? Voor achterdochtigen: men denke hier niet aan antiek-religieuze infec-

tie, het menselijk geweten zou men de kern van het humanisme kunnen noemen. Maar men bedenke vooral dit: technische wetenschap en wetenschappelijke techniek gaan in ijtempo voort.

Leven tot hoge prijs! Maar tot elke prijs? Voor harttransplantatie is het nog levende hart van een ander nodig. De technische en morele moeilijkheid is het materiaal. Een hart! Een warm, levend mensenhart! Waarop met het ongeduld der wetenschap wordt gewacht. Blijve de integriteit van hen, die alreeds een harttransplantatie hebben verricht buiten elk geding! Maar men moet zeer ernstig bedenken in welk een tijd van barbarij we nog steeds leven. Wat wordt er opgeroepen?

Er zijn altijd nog dure en goedkope mensen. Een grote bron van alle wereldellende ligt nog altijd in wat de dure mensen zich tegenover de goedkope mensen durven veroorloven, niet zelden met de bijbel in de hand. Men hoeft bij het al sneller en sneller worden van het transport niet te wachten, subsidiair te vlissen op incidenten met dodelijke afloop. Het zou ook nog te zoeken zijn in hartenruil met bijbetaling. En hebben we geen oorlogen meer? Hebben we haast nog niet overal de doodstraf? Daar zou wat meer doelmatigheid in kunnen worden betracht. Er hoeft maar heel weinig in de menselijke geest te gebeuren en er zal een overvloed van bloedverse mensenharten beschikbaar zijn in een rijk assortiment. Al zullen die dan wel uitsluitend van goedkope mensen zijn. Maar zo bekrompen zijn we niet! Er gaat een heerlijk perspectief open als men uitrekt hoeveel kwijnende, nochtans doortastende Kukulux-clanners gelukkig kunnen worden gemaakt met hart, nieren, lever, longen en ogen van één arme, bloedwarme nicker. Al zal dan de huid waardeloos zijn, tenzij voor lampkappen...

WIJ kunnen dit alles van ons afschuiven als ongepast pessimisme, wat al bij zoveel gedaan is, tot massaslachtingen en de hele lugubere knoeiboel in de concentratiekampen een feit waren. De gevaren zijn werkelijk niet denkbeeldig. Het gist over de gehele wereld en wie weet wat er nu alreeds weer plaats vindt. Men kent het wetensconflict der atoomgeleerden, ook de medische wetenschap en de chirurgie komen voor eenzelfde conflict.

Maar ook de eenzame mens voor zichzelf. De vraag 'Wil of mag ik dit persoonlijk ondergaan, mag ik leven met het hart van een ander?' is geen vraag van al of niet met zijn tijd mee kunnen, maar raakt de diepstmenselijke persoonlijkheid. En de vraag in het algemeen 'Mag de mens dat doen?' moge een theoretische of rethorische vraag blijven, zij mag toch menselijk, humanistisch gesteld worden, buiten elk denken aan ingrijpen door welk gezag ook.

Hoe men het leven zal weten te verlengen, het einde is toch altijd de dood. Het zal veel tot het menselijk geluk bijdragen als wetenschap en wijze maatschappelijke ontwikkeling het voortijdig

sterven meer en meer weten te voorkomen en de ouderdom minder zorgelijk en smartelijk weten te maken. Maar geen ouderdom in etappes en geen dood als mislukte ingreep. Oud te worden als broddellap van vernieuwingen is onwaardig.

Dit is ieders opdracht: zijn eigen leven te leven, het menswaardig te heffen uit en te voegen in alle leven en zo vrede te vinden met zijn eigen dood, niet als een verschrikking maar als een zinvolle voleindiging.

Zo alleen zal de mens in nederigheid en in trots beide zijn eigen kleine, grote moment in de eeuwigheid zijn.

JOH. WEILAND

Harttransplantatie

I

In Zuid-Afrika zijn de meningen over het feit dat het hart van een kleurling is overgeplaatst in het lichaam van een blanke zeer verdeeld. Er zijn veel mensen principieel tegen, maar van officiële zijde worden met grote spoed verklaringen afgelegd dat er geen bezwaar tegen de operatie bestaat. Extremisten in de Nationale Partij van Zuid-Afrika menen dat dit het begin van het einde is en ze laten dit ook duidelijk merken.

Kort na de transplantatie hebben kerkelijke woordvoerders zich positief uitgesproken over dit opmerkelijke feit voor Zuid-Afrika, hoewel in alle andere gevallen de apartheid ook door de kerk tot in de uiterste consequentie wordt doorgevoerd.

(Haarlems Dagblad, 5 jan 1968)

II

Nu men er eindelijk in geslaagd is een blanke het hart van een kleurling te geven, doemen tal van nieuwe mogelijkheden op. Misschien is het wenselijk geleidelijk aan iedere blanke het hart van een niet-blanke te geven. Misschien kunnen daartoe de harten opgespaard worden van alle niet-blanken die omkomen door oorlog, rassenstrijd, verkeer of honger. Misschien zouden wij dan gaan inzien dat wij hun dan wel de technische beschaving geven waar we zelf aan kapot gaan, maar dat zij ons kunnen leren leven met diezelfde beschaving. Misschien zouden wij dan eindelijk dat arrogante woord ontwikkelingshulp kunnen vervangen door de term uitwisselingsprogramma. Sinds twintig eeuwen is God een blanke; het wordt tijd in te zien dat ook hier sprake is geweest van transplantatie.

ARNHEM

J. W. Pécasse

(Volkskrant 13 januari 1968)

III

Bij transplantatie van menselijke hartkleppen bestaat het grote voordeel dat men met dood materiaal te maken heeft, dat door onderkoeling en radioactieve bestraling volkomen steriel is gemaakt en daardoor geen immunologische afweerreacties oproept zoals een levend geheel hart.

De ethische problemen verbonden aan harttransplantatie ontmoet men niet bij transplantatie van hartonderdelen, omdat het bij het laatste om beslist dood materiaal gaat. Men zal nog zeer intensief moeten zoeken naar ethische normen die transplantatie van levend materiaal als een hart veroorloven, doch onoverkomenlijke bezwaren bestaan er niet wanneer men een verantwoord criterium vindt voor het verschil tussen leven en dood. Vooralsnog lijkt het aanbevelenswaardig dit criterium afhankelijk te maken van de hersenfunctie.

(Vier Leidse hoogleraren.

Verslag Haarlems Dagblad 16 jan. Deze laatste alinea zal wel betekenen, dat een overgeplant hart niet als 'zetel van het leven' moet worden beschouwd, wel de hersenen. Een patiënt met een vreemd hart krijgt dus niet 'het leven van een ander'. Red.)

Ik denk er ZO over

KOM NOU!

IN M&W van 9 december j.l. las ik het commentaar van P. D. van Royen op een blijkbaar nogal rebelse uiting van H. R. O. Snijder in M&W van 11 november j.l. De heer Van Royen betoogt, dat het orgasme de mooiste levenservaring kan zijn, mits aan twee voorwaarden is voldaan, 1e: binnen het huwelijk; 2e: niet alleen lichamelijke maar ook geestelijke harmonie.

Hiermee betoogt de heer v. R. iets, dat hij moeilijk waar kan maken. Men kan zich b.v. voorstellen, dat het liefdeleven, incl. het hoogtepunt van het orgasme, van twee ongehuwden zuiverder en 'dieper' kan zijn dan hetzelfde verschijnsel bij een keurig echtpaar, dat elkaar elk weekend al-of-niet symbolisch de pannen naar het hoofd gooit uit louter verveling. Voorts weet de heer v. R., dat er al onverschillig hoeveel duizenden jaren lang menselijk geslachtsleven heeft bestaan alvorens, waarschijnlijk uit maatschappelijke noodzaak, het instituut 'huwelijk' geleidelijk tot ontwikkeling kwam. Meent de heer v. R. werkelijk, dat al die mensen, nog onbekend met ons instituut 'huwelijk', aan een onbevredigend dus onvolkomen geslachtsleven geleden hebben? Kom nou! Ik ben beslist geen tegenstander 'in principe' van het monogame enkelhuwelijk, zoals wij het hier kennen, evenmin als ik tegenstander ben van de huidige sociale wetgeving. Het lijken mij nog onvermijdbare ordeningsmaatregelen. Dat betekent echter niet dat met deze, nog noodzakelijke, maatregelen nu het hoogste 'humaan niveau' (J. D. v. R.) bereikt zou zijn. Zolang het mensdom kans ziet om verder te groeien, zal niet alleen zijn liefdeleven doch ook de regeling van zijn liefdeleven verder groeien. Waarbij al te knelende jasjes wel eens zouden kunnen opschuiven.

De heer v. R. fulmineert nog wat tegen het 'zedeloos' hedonisme (waarom zedeloos, waarde heer v. R.? Meent u dat wij de zedelijkheid in pacht hebben?) en geeft tenslotte als zijn mening te kennen, dat humanisme en hedonisme onverenigbaar zijn. Hoedt u, heer v. R., voor spraakverwarring! Nog even, en wij spreken over een humanistisch orgasme...

M.i. kan het humanisme, het menselijk welzijn beogend, slechts verlangen, dat ieder mens zo gelukkig mogelijk zij op zijn eigen wijs, zo lang hij de geluksbeleving van anderen niet schaadt. En welke schade, zo zou ik de heer v. R. willen vragen, lijdt de mensheid in haar geheel, indien twee personen, al of niet gehuwd, het hoogtepunt van de lichamelijke liefde, de inderdaad haast onvergelykbare vreugde van het orgasme beleven? Afgezien van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en de christelijke moraal.

J. P. WILSCHUT

VIETNAM

VOLGENS een bijdrage in deze rubriek van 9 dec. jl. beschouwt generaal Broekmeyer de ziekenhuisbouw als een pluspunt van de U.S.-politiek in Vietnam. In het Amerikaanse blad 'Time' van 20 dec. jl. lezen we hieromtrent het volgende:

A team of doctors sent to (South) Viet Nam by the Agency for International Development reported that less than half of the 100.000 civilians wounded each year ever make it to (South) Viet Nam's 58 'hospitals'. Those who do generally wind up sleeping on corridor floors, or two or three to a bed. The hospitals are no better than

sheds, rife with epidemics. Water and electricity are limited to a few hours a day.

De U.S. besteden jaarlijks meer dan 100 miljard gulden voor de oorlog in Vietnam, d.w.z. voor het doden van Vietnamezen. Slechts één duizendste hiervan is voor medische hulp aan gewonde burgers.

Generaal Broekmeyer zou verder een groei van het democratisch gevoel als gevolg van de U.S.-aanwezigheid hebben waargenomen. Wat is dat, het democratisch gevoel van een volk, gewikkeld in een smerige oorlog, met 2 miljoen vluchtelingen, met honderdduizenden gewonde burgers die kreperen, en met een half miljoen vreemde militairen die volledig de dienst uitmaken? Hoe meet je zo iets? En hoe stel je dan nog een verbetering vast? Een militair mag weten hoe een oorlog moet worden gevoerd; maar voor de beoordeling van netelige medische, economische, sociologische en politieke problemen is hij niet geschoold.

Overigens heeft een oorlog nog nooit de diepere oorzaken van een conflict kunnen wegnemen.

Kritiek heeft weinig zin indien niet tevens een betere zienswijze wordt gegeven. Beter dan morele overwegingen en Geneefse akkoorden verschaft het dynamisch karakter van de menselijke samenleving een vast uitgangspunt. De grote Franse geleerde Teilhard de Chardin heeft overtuigend aangetoond dat in de huidige samenleving de evolutie van het leven nog steeds doorwerkt. Ongetwijfeld bevindt de mensheid zich de laatste tientallen jaren in een stroomversnelling voor wat betreft de emancipatie van rassen, landen en continenten. Deze verwerving van gelijke rechten is een basisvoorwaarde voor de verdere ontplooiing van de mensheid speciaal in sociaal opzicht.

Vietnam is een bewijs dat de krachten die deze emancipatie stuwten zo sterk geworden zijn dat zelfs een geweldige militaire overmacht niet meer in staat is een klein volk van Aziatische rijstboeren zijn onafhankelijkheid te ontnemen. De leuze Azië voor de Aziaten nadert blijkbaar zijn realisatie. De Amerikaanse frustratie van dit historisch proces is zinloos en veroorzaakt onzegbaar menselijk leed.

Ir H. VAN UCHELEN

KUNST VOOR ZEELIEDEN

DE bemanningen van Britse schepen krijgen lessen beeldende kunst aan boord. In Liverpool zijn zeelieden bijzonderheden bekend gemaakt van een plan om beroepskunstenaars met de schepen mee te sturen, die de bemanning les zullen geven. Het project wordt georganiseerd door het Brits Onderwijs Instituut voor Zeevarenden. De eerste varende leeraar is Grenville Cottingham, een Londenaar, die een jaar gaat varen en lesgeven.

(Uit Unesco-Nieuws)

Radiolezingen

Radio (Hilv. II)

Zondag 4 februari, 9.45-10.00 uur: P. Spigt: 'Durven weten, wat waar is'.

Zondag 11 februari, 9.45-10.00 uur: M. G. Rood: 'De kleinzoon van de volkscommissaris'.

Zondag 18 februari, 9.45-10.00 uur: H. J. J. Lips: 'Een miljoen humanisten'.

Televisie-uitzending (Nederland 2)

Maandag 19 februari, 22.10-22.40 uur: 'Bezwaren tegen het Humanisme'. Een discussie van ds. J. J. Buskes, J. Gerard Rausch en pater F. Veelelurf met de humanisten prof. dr. W. van Dooren, prof. dr. J. P. van Praag en mr. M. G. Rood.

Om de vrijheid van het woord

(Vervolg van pag. 1)

het proces in het openbaar zou plaats vinden. Voorzover men weet is de verdediging in haar taak voortdurend gehinderd, terwijl leden van de politieke politie in de zaal stemming maakten tegen de beklagden. Galanskov moet hebben gezegd: 'Door mij te veroordelen hebt u een slag gewonnen, maar de oorlog die wij voeren voor herstel der democratie hebt u verloren.' Ook twee jaar geleden, toen Sinjowski en Daniel terecht stonden, hebben dezen zich uiterst vrijmoedig en soms zelfs heftig tegen de aanklager en de rechters gekeerd. Na de dood van Stalin in 1953 trad de 'Dooi' in, zoals Ilya Ehrenburg toen constateerde. De verdere liberalisering van het geestelijke leven heeft sindsdien echter plaats gevonden met vallen en opstaan. Het is duidelijk dat een dogmatische bureaucratie zich blijft verzetten tegen het verlies van een ideologisch monopolie door een toenemend streven der burgers naar grotere persoonlijke vrijheden. Er bestaat aldus een innerlijke tegenspraak tussen de krachten, die in een gesocialiseerde economie streven naar democratisering, en de gevestigde machten die hun wortels vinden in een vroegere periode. Men moet niet vergeten dat een grotere mogelijkheid tot kritiek en onafhankelijkheid binnen het raam der literatuur natuurlijk samengaat met eenzelfde toeneming van de vrijheid op politiek terrein. Er zijn wel allerlei tekenen van grotere medezeggenschap van het volk, zoals bij de bedrijfsvoering, de aanwijzing van kandidaten voor openbare lichamen, de vertaling van buitenlandse toneelstukken en romans. De eenvormigheid van het Sowjet-leven is de laatste tien jaar sterk verminderd. Maar daarom zijn juist processen tegen intellectuelen 'anti-historisch', reactionair en zeer nadelig voor de reputatie der Sowjet-Unie.

NATUURLIJK doen de gevestigde machten altijd een beroep op dreigende buitenlandse gevaren, die in het binnenland solidariteit vereisen. Maar het is een waan te menen, dat een volk meer verenigd zou zijn, naarmate het eenvormiger zou denken. Het is sterker, wanneer iedere enkeling aan zijn land vrijheden heeft te danken, die onmisbaar zijn voor een enigszins bevredigend bestaan. Aan de andere kant is het waar, dat internationale spanningen wel voorwend-selen leveren aan regeringen, om de burgers aan banden te leggen. In de Sowjet-Unie is een proces van emancipatie op gang gekomen. Het zal des te groter kansen hebben wanneer het oorlogsgevaar in de wereld afneemt. Zeker zal elke aanwakking van haat en angst tussen de volken ten nadele werken van de vrijheid, in welk land ook. En verontwaardiging over processen in Moskou moge dus geen aanleiding zijn, de 'koude oorlog' weer eens te verscherpen.

CONSTANDSE

<p><i>Geschiedenis van het Humanisme in Nederland</i> door dr. A. L. Constandse 'een boeiende geschiedenis van een belangwekkende stroming die veel grote Nederlanders heeft voortgebracht.' 190 blz. f 8,90</p> <p><i>Essays van een Humanist</i> door Julian Huxley Nu in Nederlandse vertaling. Enige opstellen van deze bekende auteur, die hiermede een eigen bijdrage aan de humanistische gedachtenwereld levert. 263 blz. f 14,90</p>	<p><i>Jezus van Nazaret</i> 10 visies op de figuur van Jezus Christus. (vanuit christelijk, humanistisch en joods, mohammedaans en boeddhistisch standpunt) 108 blz. f 2,95</p> <p><i>De tegenwoordige stand van het wijsgerig denken</i> door prof. dr. C. A. Mennicke 'vooral boeiend door de beschrijving van de existentialistische levenshouding.' 163 blz. f 5,50</p> <p><i>Bevrijdend Humanisme</i> door H. Lips Een belichting van vele facetten van het humanisme, geschreven in een voor ieder verstaanbare taal. 152 blz. f 3,90</p>	<p><i>Kennis van Goed en Kwaad</i> door dr. Libbe van der Wal 'de schrijver richt zich tot de ontwikkelde lezer, van wie hij geen filosofische geschooldheid eist. Hij vermijdt het vaak hinderlijke vakjargon. Zijn betoog is glashelder, zijn wijze van schrijven levendig en boeiend.' 270 blz. f 6,90</p> <p>U kunt deze uitgaven bestellen bij het centraal bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht, bij voorkeur door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op giro 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.</p>
---	---	--

ANNONCES:

Jongeman, 29 jaar, natuurliefhebber, zoekt vakantie-reisgeno(o)t(e) voor de tweede helft van juli. Brieven onder no. 63 a/h buro M. en W.

Meisje zoekt vriendin, 20 jaar. Omgeving Utrecht. Brieven onder no. 64 a/h buro M. en W.

Fl. j. weduwe met 3 kl. jongens zoekt kontakt met man, event. 1 of 2 kind., ben. 10 j. Brieven onder no. 65 a/h buro M. en W.

Dame op leeftijd te Hilversum vraagt vertrouwde, prettige huisgenote als hulp in de huishouding. Goede kamer beschikbaar. Meerdere hulp aanwezig. Tel. 02150-46836; of brieven onder no. 66 a/h buro M. en W.

Zojuist verschenen:
„Het Humanistisch Verbond”
141 blz. — prijs f 2,-

Sinds de oprichting in 1946 staat het Humanistisch Verbond in de belangstelling... ook van jonge mensen.

Wat wil dat verbond nu eigenlijk?

Dit boekje geeft antwoord op die vraag. Het laat een aantal voor- aanstaande humanisten, maar ook tegenstanders aan het woord. Een poging tot eerlijke voorlichting dus...

Te bestellen, bij voorkeur door storting of overschrijving van f 2,- op giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

MENSEN KOSMOS

24e jaargang

Tweemaandelijks tijdschrift, gewijd aan de studie van wijsbegeerte, religie en geestelijke stromingen.

Redactie: Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistisch Kinderhuis 'Ellinchem' te Ellecom (Gld.)

zoekt per 1 april a.s.

een groepsleidster,

die bijgestaan door 2 assistenten de verantwoording kan dragen voor de verzorging en opvoeding van 13 jongens en meisjes (j. tot ca 12 jr., m. tot ca 18 jr.).

'Ellinchem' (30 minuten met de bus van Arnhem) is een tehuis voor opvoeding van 52 j. en m., van 4-18 jr., verdeeld over 3 vert. coëd. gr. en 1 j. gr.

Aan het tehuis is een maatsch. werker verbonden, terwijl het werk in de groepen ondersteund wordt door een psychiater en een groepswerker.

Vereist: B. diploma kb. (met supervisie) of in opl. daarvoor. Soc. Academie of daarmee te vergelijken vorming. Leeftijd: 23 jr. min.; praktische ervaring.

Geboden: Een werkkring waar initiatief en creativiteit op prijs worden gesteld. Sal.: volgens richtlijnen Federatie van ca f 550,- tot f 1250,- p. m., afh. v. leeft., opl. en erv., 18 d. vak. p. j., 6% vak.toeslag.

25 jr. e.o. opname in pensioenfonds mogelijk.

Een eigen woning in de personeelsflat kan mettertijd in uitzicht worden gesteld.

Sollicitaties aan de directeur, Zutphensestraatweg 38, Ellecom. (Tel. 08330-4132).

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 40 cent aan postzegels insluiten.